

Dačický je zásluhou belerrie, divadla a filmu známý spíše jako lehkomyšlný člověk (pijan, frejř a rváč) než jako moralista, jak by odpovídalo ladění jeho textů. Ve kterém dle jste se s postavou Dačického už setkali? Neznáte-li odpověď, napoví vám ji heslo Otakar Vávra v encyklopedickém slovníku.

Eduard Petrá připsal pro dnešního čtenáře Dačického Prostoprávdu a Emil Pražák Panak ti ve společném vydání (1955).

Jan Amos Komenský

(1592–1670)

„Kdo se chce stát vzdělaným, musí si nad zlato a stříbro vážit knih.“

„Vystupuji s touhou přimést světu buď novou pochodeň nebo alespoň nové jiskry k rozžetí nové pochodně (...) jest v pravdě čas, abychom po všech minulých staletích doufali ve věci větší a o větší věci se pokoušeli.“

S pomocí učebnice uvedte, jak asi bylo citáty souvisejí s životem a dílem Komenského.

LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE

(Rukopis z r. 1623, první tisk z r. 1631)

Nejvýraznější a nejsoučasnější staročeské dílo.

Poutník slav vrchností spatřuje

(Vrchností rozdlní stupňové)

(1) Přišli jsme tedy do jiné ulice, kdež po všech stranách plno vidím vyšších i nižších stolic: na nichž sedícím „pane rychtář, pane purgumisře, pane uředník, pane regente, pane pukkrab, pane kanceliř, pane místodržící, páni soudcové, milostivý král, kníže, pane“ etc. (*aid.*) řkali. I dí mi tlumočnick: „Nu, tu máš ty lidi, kteříž soudy a výpovědi (*rozsudky*) v rozepřech konajíce, zlé tresce, dobrých přichanujíce, fád v světě zdržují.“ „Toť jest ovšem pěkná, a mám za to nevyhnutelná, v lidském pokolení věc,“ řekl jsem. „Odkud se pak taková lidé berou?“ Odpověděl mi: „Někteří se k tomu rodí; jiní od nich aneb od obce vybráni bývají, ti, kteříž by za nejmoudeřejšího ze všech a nezkusčenější a spravvednosti a práv nejpovědornější uznáni byli.“ „I to pěkně,“ díím já.

(2) Vtom mi se pohleděti udá (*naskytné*), a spatřím, an se někteří do stolic (*do úředních hodností*) vkuppují, jiní vprošťují, jiní vpochlebují, jiní sami sázejí, a vida to, „He, he, neřádi!“ zkrňkl jsem. „I mlč, všešýčko,“ dr tlumočnick, „zlym toho zaživeš (*zle to odpýváš*), uslyší-li.“ „A proč nečekají,“ díím já, „až by zvoleni byli?“ Odpověděl: „Herež (*muže*), oni sebe bezpochyby povědomi jsou, s tu práci se býti znají (*vědí, že tu práci zastanou*): když je za ty jiní přijímají, co tobě do toho?“

(3) Já tedy umlknou, a přitopravě sobě brylím, hledím plině po nich, a uzřím věc nenadlou, že jmenovitě řídko který z nich všecky oudy měl, jimiž by stížnosti

poddanych vyslyšchati; jiní oči, jimiž by neřády před sebou znamenati; jiní nosu, kterýmž by šibali proti právu uklady čenichati; jiní jazyku, kterýmž by za němé utiščné promlouvati; jiní rukou, kterýmž by úsudky spravvednosti vykonávati mohli; mnozí ani srdce neměli, aby co spravvednost každé, konati směli.

(4) Kterí pak všecko to měli, viděl jsem je utrápené lidi býti; nebo na ně ustavičně napoháno, aniť pojíst, ani pospáti pokojně nemohli. Ježto ti druzí víc než odpotlu zahánlivý život vedli. I řekl jsem: „Ale proč pak takovým těmto soudy a práva svěťují, kteří potřebných k tomu oudů nemají?“ Odpověděl tlumočnick, že toho není, než že se mně tak zdá. „Nebo prý Qui nescit simulare, nescit regnare (*kdo se neumí přetvářovat, neumí vládnout*), kdo jiné spravuje, musí často neviděti, neslyšeti, nezrozuměti, byti viděl, slyšel a rozuměl. Čemuž ty, jakožto v věcech politických neprosíš, nerozumiš.“ „A vždyť já vidím na mou věru,“ řekl jsem, „že při nich toho, což by býti mělo, není.“ „A já tobě radím,“ dr on, „mlč; slibujíš sic, nepřestaneš-li mudrovat, ocneš se, kde by neřádi. Co nevíš, že soudce pořkáti k hrdlu sahá (*soudce pomlouvat je hrdehní zločin*)?“ Takž jsem umlkl a tise se na všecko díval. Než nevidím se, co jsem na které stolici obzvlášť spatřil, všecko vyčítati (*vypočítávat*): dvojiho toliko dotknu.

(Soudů obecních častá nespráva a křivdy)

(5) Zastavil jsem se nejpilněji při soudu senátorském, kdež jsem jména pánů soudců tato spatřil: *Atheus (Neznaboh)*, *Svárurád*, *Sluchosud*, *Stranobij*, *Osobolih*, *Zlatoml*, *Darober*, *Nezkus*, *Malovéd*, *Nedbal*, *Kvapil*, *Ledabyl*: všech pak prezident a nejvyšší sudí neb přinas pak *Takchcimit*. Z kterýchž jmén hned jsem se, jací tu soudové bývají, dovítpravati začal: avšak přiklad se v mé přítomnosti trefil. Sprostnost (*Uprjmnost*) obžalována byla od *Soka (odpírce)*, že by některé dobré lidi zhaněla, lichevnickům lakomců, pijanům ožralců spřajecí, a nevím co víc přemluvíši (*namluvíš*). Svědkové vedeni byli *Klevena*, *Lež*, *Podhled (Podležen)*; prokurátorem ku právu byl *Pochleba* z jedné strany, z druhé *Darmotlach*, kteréhož však Sprostnost pravila se nepotřebovati; a tážána byvši, zná-li se k tomu, co na ni prožalováno, řekla: „Znáím, milí páni soudcové,“ a přidala, „teď (*zde*) stojím, jinak mluvíti nemohu: Pán Báh mi pomáhej.“ Tu soudcové smlukše se, sbírali hlasy, *Atheus* řekl: „Takť jest sic, jak to ženská praví“, ale co ona to třápati (*tlachtat*) má? Necháme-li ji tak, pokusí se i o nás třeba hubou tlouci, přimlouvám se, ať jest ztrestána.“ *Svárurád* řekl: „Ovšem. Nebo kdyby to jednomu prošlo, jiní by také chtěli, aby se jim promýjelo.“ *Sluchosud* řekl: „Já sic nevím vlastně, jak to bylo: než poněvadž sobě *Sok* tu věc tak vysoc vedé (*pokládá za tak důležitou*) rozumím, žeť ho opravdu bolí; nechť jest ztrestána.“ *Stranobij* řekl: „Já jsem již prvé věděl, že ta drechta (*klepna*) všecko, co ví, vylepší (*vyžvaní*): potřebí ji hubu zaprati.“ *Osobolih* dí: „Uražený jest můj dobrý přítel, mělát ho pro mne aspoň ušetřiti a ne tak špincovati (*špítkovat*): hodná jest potrestání.“ *Zlatoml* dí: „Však víte, jak se onen štědře ukázal, hoden jest zastání.“ *Darober*: „Tak jest, nevděční bychom byli, kdyby pře jeho zespod měla zustati (*měla zůstat nepovšimnuta*).“ *Nezkus* dí: „Já podobného příkladu nevím: co zasloužila, nechť tpi.“ *Malovéd*: „Já tomu nerozumím, jak usoudíte, dávám své povolení.“ *Ledabyl*: „Jakkoli, já ke všemu přistupuji.“ *Nedbal*: „Pakli té pře odložiti chceme?“

Snad se to dále potom samo ukáže?" Kvapil: „Nic, za chvilu (*rychle*) ať jest ortel.“ Pan sudí: „Ovšem: na koho se nám třeba ohledati? Co právo chce mít, to musí mít.“ A vyvstáv, učinil výpověď: „Ponechť ta štebelná žena v tak neslušné věci se dává, že všelijak o lidi dobré se otfá, k zkrocení nevážného jejího jazyka a na příklad jiným, ať se jí 40 políčků bez jednoho dá, ta se jí výpověď činí.“ Tu Sok s prokurátorem a svědky poklonivše se, z spravedlivého nálezu (*za spravedlivý rozsudek*) poděkovali učinili: a Sprostnosti to též poručeno. Ale ona v pláč a spínání rukou se vydala. Protož, že práva neucitla (*práva neprokrátala čest, tj. nepoděkovala za rozsudek, přistoupení s ní osřejí*) ji rozkázali, a pochytc k kázní (*k porstání*) vedli. Kterouž ji stalou křivdu já vida a zdřezel se nemoha, zkríkl jsem hlasem: „Ach, jestližeť takoví všecho v světě soudové bývají, pomozí mi, Bože všemohoucí ať já ani soudcem nejsem, ani se s žádným nesoudím!“ „I mlč, ztřeštěněc,“ řekl, vlože mi na usta pěst, tlumočník: „přisáhám, že se téhož, ne horšího-li něčeho domluvíš.“ A aj, Sok s Pochlebou svědky proti mně obváděti začnou: a já to znamenaje a lekna se, nevím, jak jsem odtud, solva ducha popadaje, vyleti.

(6) Když pak sobě tu před tou soudnicí (*soudním domem*) vydýchnuji a oči protírám, vídím mnohé s rozepří k soudu přicházeti, an každému ihned prokurátory (Dar-molach, Pochleba, Křivoved, Právotah a jin) vsítie běžíc, ku posloužení se ořetrovali (*nabízeli se*), ne jakou kdo má při nejprv, než jaký váček, nahlédajice. Každý pak svůj zákon (čehož jsem mezi teology nebyl spati) při sobě pilně nosil a do něho tyž (*opakovaně*) nahlédal. Na nichž na některých exemplářích nápis jsem viděl, **Žravá hrzyení zemská**, na některých zase, **Dravá šízení zemská**. Ale se již více na to hleděti nechťelo, šel jsem vzdychaje odtud.

(7) (Život Soldátský proßtopáßný)
Wygdance odtud gdemne hlaubegi tam, a až na Ryňk, kdež ag lidí těch železem přioděných, rohy a pazauy magických, a haufné gedněch k druhým zpřijňaných bitáa widjm: ležících v gakyýchs Koryt a Děbertů, do nichž Be gim gľbi a pji Bypalo a ljo, a oni gedem přes druhého chlemali a blopalí. Y řekl Bem: Co Be pak tu Wepřowé na gaku krnj? widjm Byc lidkku jwármobí, než Bwijněbké činy. To geblí pohodlj toho Stawu, dj Tlumočnjk.

Komenského Labyrintem vrchol česká alegorická a satirická literatura.

Za domcí úkol si přečtete ukázky a udelejte si několik poznámek k následujícím úkolům. Které konkrétní společenské stavy (povolání) poukává pozoruje? Jaká je role tlumočnicka (přivodce Vězvěda) v první ukázce? (Všimněte si, jak poukává dále v textu oslovuje.) Jak vidí situaci hlavní hrdina sám? (Vyjádřte z druhé ukázky.)

V souvislosti se třetí ukázkou si uvědomte funkci bytí: průvodci Vězvěda a Mámnet je nasadili poukázání tak, aby vše viděl zkrzesleně. Ten si je však poopravuje – z jakého důvodu?

Které motivy lze považovat za projevy hyperboly a současně až jisté grotesk-nosti textu? Orientujte se podle charakteristiky literárního terénu a uveďte, proč tohoto uměleckého prostředku autor používá.

Jaká role protagonistů se potvrzuje ve čtvrté ukázce?
Pokud jde o párou ukádku, rozdělte si při školní práci text nejprve do hlasů podle vystupujících postav a přečtete si alespoň jeho část nahlas. (Pokuste se jej po předchozí přípravě zahrát.)

Odpovzte dle na otázku, jaké jsou zde typické projevy alegorie (zapracujte si keno termín za textem z Nové rady). Kdo je v této ukázce např. obžalován? Která jména soudců se vám zdají ve vztahu k jejich replikám připadnout? (Doložte to citací z textu.) Všimněte si zde ještě jazyka soudců: jak se liší jejich řeč ve chvíli, kdy se soukromě radí a kdy vynášejí rozsudek? Co takové vystižení rozdílů prozrazuje o uměleckém mistrovství Komenského?

Tinidy prvních spisů jsou v šesté ukázce parodovány souslovími, která jsou vyřizena poloučně. K čemu tato parodie odkazuje? (Co je pro nespravedlivé soudce „nejvyšším zákonem“, který rozhoduje o výsledku sporů?)

Pokuste se o orientaci v ní najde projevy groteska (nejprve si připadně text ověřte v jeho novodobém vydání).

Na čtenářskou besedu si vybraní studenti připraví z Labyrintu výraznou četbu krátkých úryvků, které považují za zajímavé. Dotazem zjistí, zda spolužáci z textu pochopili to podstatné. (Pro zájemce připomínáme v této souvislosti dramaturzi Labyrintu, kterou je představení brněnského Divadla Husa na provázku podle scénáře Ludvíka Kundery.)

Pro účely stručného referátu, který je vhodné vypracovat také na základě citací z uměleckých textů, si mohou zájemci přečíst některá beletristická díla o Komenském, např. od Leoníny Mašínové o jeho dětství, od Miroslava Hanuše a Miloše V. Kratochvíla především o jeho životě ve vyhnanství. (M. V. Kratochvíl se také podílel jako scenárista spolu s režisérem Otakarem Vávrou na dvoudílném životopisném filmu, v němž vytvořil hlavní roli Ladislav Chudák.)

Groteskno – estetická kategorie, která vzniká spojováním protismyslných a až do paradoxu deformovaných prvků, a to se satirickým záměrem.

Poslední vydání Labyrintu připravil v roce 1984 Jaroslav Kaldř.

KŠAFT (závěr) UMÍRAJÍCÍ MATKY, JEDNOTY BRATRSKÉ

(Tisk z r. 1650)

ODKAZ NÁRODU ČESKÉMU

Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém dokonalém s tebou se loučení, nybrž k tobě nejpřednější se obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi světil Pán, nápadnkem a dědicem nejpřednějším činím, příkladem některých bohatých měšťanů římských i králů pomezních, kteříž umírajíce dědicem věcí svých obec římskou, vládu okřislku (ve významu okřislku) zemského ujímající, kšafty svými nařizovali. Věřím i já Bohu, že po přejití vichřice hněvu,

hrůchy našimi na hlavy naše uvedeneho, vláda večer tvých k tobě se zase navráti, ó lidé český! A pro tuto nádeji tebe dědicem činním všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdělala a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čem koli dobrém skrze práci synů svých a požehnaní boží rozhojnění jsem přijala, to všechno tobě zcela odkazuji a oddávám, a zejména:

Napřed milost k pravdě boží čisté, kterouž nám před jinými národy prve službou mistra Jana Husa našeho ukazovali začal Pán. (...)

Páté, odevzdávám také tobě a synům tvým snažnost v pulétování, vyčišťování a vzdělání mlého našeho a milostného otcovského jazyka. (...)

Ale což více mluvit? Přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Tak, jako Jákob patriarcha, na smrtelné posteli své žehnaje se s syny svými, dával jim požehnaní, tak jako i Mojžiš, odcházejce od lidu svého; z jejichž úst já vezmouc slova, tobě, národe český, na rozžehnanou požehnaní vyhláší od Hospodina Boha tvého, aby ty přece byl a zůstával **ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí nad zed.** Ačkoli hořkosť naplnili tebe a stříleci na tebe, v tajně nenávisli měvše tě střelci, zůstaníž však v síle lučistě tvé a zsilte se **ramena rukou tvých.** (...)

Požehnaní mé silnější při tobě buď nad požehnaní předků svých až ke končinám pahrbků věčných.

Kšaft Komenský napsal po uzavení tzv. vestfálského míru, kdy definitivně ztratili naději na návrat do vlasti. (Zopakujte si např. podle encyklopedického slovníku, co tato dohoda znamenala pro české země, a domyslete, jaký byl její důsledek pro emigranty.)

Na základě titulu dila určíte, jakého uměleckého prostředku zde Komenský používá. (Kdo je subjektem jeho odkazu?)

V první části textu se objevuje motiv návaznosti na antiku. V čem spočívá? Po něm následuje motiv, který je známý také z jedné novodobé písně. Kdo ji zpívá? Na základě ukázky z díla Komenského zdůvodněte, proč asi tato píseň zazněla v souvislosti s událostmi roku 1668 i 1989.

V Kšaftu se také objevuje idea o návaznosti učení jednoty bratrské. U kterého myslitele vidí Komenský její počátek? (Za domácí úkol si zopakujte základní fakta o jednotě bratrské, především o její kulturní aktivitě a o nejdůležitějších literárních osobnostech s ní spojených.)

Co Komenský pátým bodem odkazuje vlasti? Kdo se před ním zabýval podobným tématem? V jakých dílech tomu tak bylo? (Uveďte alespoň hlavního představitel raného, zabečeného a popularizovaného humanismu.)

V závěru autor využívá biblických motivů – v jakém významu? (Ověřte si podle slovníkové příručky základní charakteristiku uvedených postav.)

Jak vysvětlíte obrazná přirovnání vytištěná polotučným písmem v závěru textu? (Naučte se alespoň části ukázky zpaměti.)

Vydání Kšaftu připravil Emil Pražák ve 3. svazku Dila J. A. Komenského (1978).

DIDACTICA, TO JEST UMĚNÍ UMĚLÉHO VYUČOVÁNÍ

(Rukopis z let 1628–1632, tisk až z r. 1849)

Kapitola IX

Že do škol všechna mládež obrácena býti má:

Školy pak mají býti nejen pro některou bohatší a přednější, ale pro všechnu, utrozenou i neutrozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež.

NOVISSIMA LINGUARUM METHODUS (NEJNOVĚJŠÍ METODA JAZYKŮ)

(Tisk z r. 1648)

CLXXXV. Opakování a zkoušky nechtí jsou prováděny stále. Jinými slovy: budíž přiměřeno k tomu, aby sama metoda učení sestávala z praktického opakování a zkoušení. Části zkoušky jsou: zkoumat:

1. Zda se někdo něčemu naučil: to se objeví, umí-li to odříkávat.
2. Zda to pochopil: to se pozná různými analytickými otázkami.
3. Zda zná použít toho: to ukáže nalkázaná praxe, prováděná bez přípravy.

V souvislosti s ukázkou z Didaktiky vysvětlíte, proč byly uvedené Komenského myšlenky ve své době převratné.

Zorientujte se dále v obrazové příloze č. 10. Obsahuje kopii rytiny s portrétem Komenského. Jak je zde vyobrazen? Jde o stejnou verzi díla jako je tomu u naší ukázky? (Povšimněte si datac.)

U ukázky ze spisu Novissima linguarum methodus se zamyslete nad Komenského didaktickými principy. Jsou stále aktuální?

Pro seznámení s tvorbou „učitelé národů“ slouží Vybrané spisy J. A. Komenského. (Jsou vydány v osmi svazcích – první tři obsahují díla didaktická.)

*Monografi o Komenském napsal Josef Polišenský (1963). (Krátsi populárnější zaměřený text je např. z pera Jaroslava Pánka.) Veškeré dílo Komenského (rozplánované na 57 svazků) vychází pod názvem *Opera Omnia* Opera omnia – Dílo Jana Amose Komenského (od r. 1969 vyšlo dosud 15 svazků).*

*Ukázky z tvorby dalšího významného exulantského spisovatele Pavla Skalvy si můžete přečíst v jeho *Historii české od Josefa Janáčka* (1984). Spisy Pavla Stránského Český stát a *Okřik* připravil k vydání Bohumil Ryba (1953).*

Václav František Kocmánek

(1607–1679)

LAMENTATIO RUSTICANA

(Rukopis z r. 1644)

Ach, ach, Bože, proč nás trápí tak vojáci mnohem ukrutnější než pohané Turci?

I proč jich netreseš, zdaž z nich moci nemáš?

Jsouce Pán přemocný, předece se jim díváš,

Orče náši!

(...)

nad nimi přece jim to trpíš